

ปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนา

ปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนา (Pragmatism in Buddhism) หมายถึงการประพจน์ปฏิบัติ, การกระทำต่าง ๆ การสั่งสอนธรรมะ และอื่น ๆ ในวงการศึกษาพระพุทธศาสนาซึ่งยึดถือการลงมือทำจริง ปฏิบัติจริง

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ถือว่าผู้เชื่อคือศรัทธาจะต้องประพจน์ปฏิบัติธรรมะด้วยตัวของตัวเอง ไม่ใช่เพียงแค่สวดมนต์อ้อนวอนขอร้องให้ผู้อื่น สิ่งอื่นช่วยหรือทำให้ (การสวดมนต์ไหว้พระเป็นพิธีกรรม พิธีกรรมจะสัมฤทธิ์ผลจะต้องปฏิบัติตามพิธีกรรมนั้นด้วย)

ลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism) เป็นลัทธิปรัชญาทั่วไป (บางท่านเรียกว่าปรัชญาบริสุทธิ) สาขาหนึ่ง ซึ่งเชื่อว่าสรรพประสบการณ์ของมนุษย์เกิดขึ้นจากการกระทำหรือการปฏิบัติจริง

The Advanced Learner's Dictionary of Current English ให้ความหมายของคำ Pragmatism ว่า "Pragmatism (in philosophy) : the belief that the truth or value of a conception or assertion depends upon it's practical bearing upon human interests" (ข้อความนี้ผู้เขียนไม่ประสงค์ที่จะแปลเป็นภาษาไทย เพราะไม่มีความจำเป็นใด ๆ)

ความเป็นมา

ลัทธิปฏิบัตินิยมกำเนิดขึ้นเมื่อประมาณ 200 กว่าปีมานี้ ในประเทศสหรัฐอเมริกาตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยตั้งชื่อว่า Pragmatism นักการศึกษาได้นำมาประยุกต์ใช้ในวงการศึกษา และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางตอนปลาย ๆ ของคริสต์ศตวรรษนั้น ประเทศตะวันตกหลายประเทศนิยม

ยกย่องปรัชญาสาขานี้ค่อนข้างมาก และแพร่กระจายไปสู่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยด้วย นักการศึกษาไทยแปลคำนี้ว่า **ปฏิบัตินิยม**

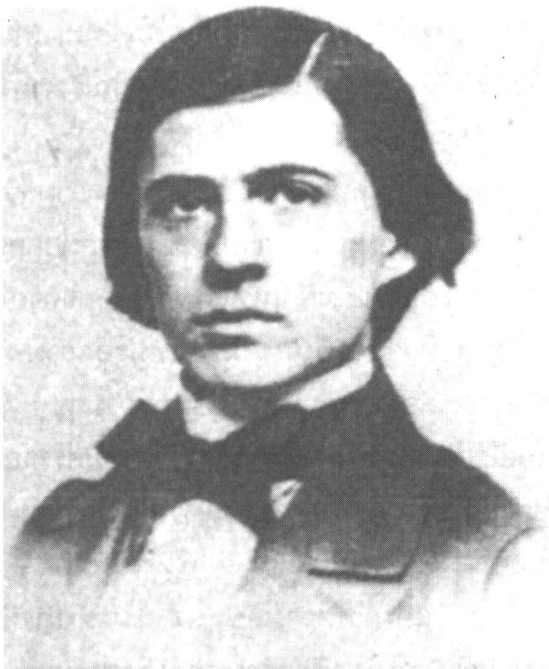
ในวงการพุทธศาสนา ถ้าเหล่าพุทธศาสนิกและชนชาติตะวันออกผู้ใฝ่ใจในพุทธศาสนาสังเกตและศึกษาแนวทางการสอนและการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเห็นว่า พระองค์ได้ทรงใช้วิธีการปฏิบัติ และให้สาวกปฏิบัติธรรมะเป็นตัวอย่างมาแล้วตั้งแต่พระองค์ทรงเริ่มสั่งสอนธรรมะ หลังจากที่ตรัสรู้แล้วเพียงแต่ไม่ได้ประกาศว่าวิธีการนั้นเป็นปฏิบัตินิยมเท่านั้นเอง (คำว่า "ปฏิบัตินิยม" เกิดขึ้นภายหลัง) นั่นคือในวงการพระพุทธศาสนาได้ใช้หลักการปฏิบัตินิยมมาเป็นเวลานานกว่า 2550 ปีแล้ว

ลัทธิปฏิบัตินิยมของตะวันตก นักการศึกษาบางท่านเคยกล่าวว่า ความคิดเกี่ยวกับปฏิบัตินิยมเริ่มขึ้นในประเทศอังกฤษแล้วไปเฟื่องในสหรัฐอเมริกา ผู้เขียนคิดว่าความเห็นนี้ไม่ถูกต้องนักเพราะความคิดของนักปรัชญาอังกฤษในช่วงเวลานั้นส่วนใหญ่เป็นฝ่ายลัทธิประจักษ์นิยม (Empiricism) แทบทั้งสิ้น, แต่จากลัทธิปรัชญาประจักษ์นิยมของอังกฤษจะเชื่อมต่อไปถึงลัทธิปรัชญาปฏิบัตินิยมของสหรัฐอเมริกาอย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ลัทธิปฏิบัตินิยมซึ่งได้แพร่หลายฟูเฟื่องอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกาตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นลัทธิปรัชญาแบบทวนกระแสพุทธิปัญญา (anti-intellectualism) ดั้งเดิมซึ่งมีมาก่อนหน้านั้น นั่นคือจากการเชื่อในความรู้และความจริงที่คิดเอาเอง ได้หันมามุ่งเน้นทางด้านที่จะก่อให้เกิดการกระทำหรือ

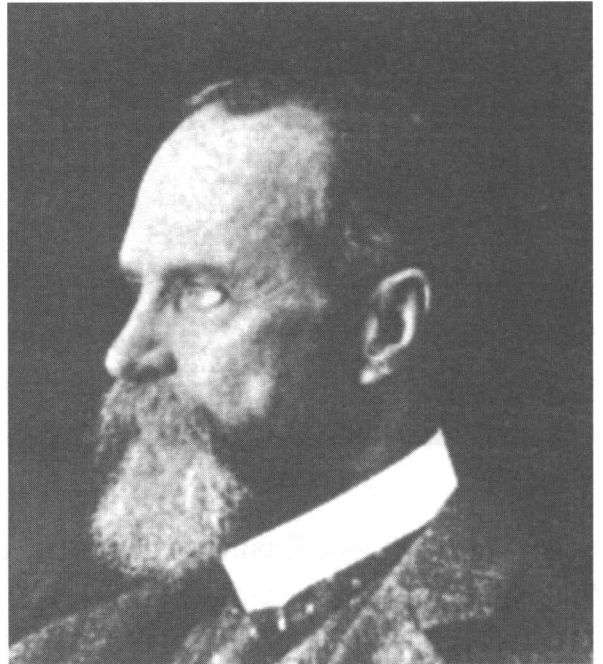
การลงมือปฏิบัติจริงอย่างแข็งขัน ตรงกับที่ศัพท์บัญญัติทางการศึกษาใช้คำว่า “ सक्रिया (active) ” ในด้านการเรียนการสอนจะใช้อุปกรณ์การสอนและเครื่องมือเครื่องมือประกอบการสอนเสมอ นักปฏิบัตินิยม (pragmatist) กล่าวว่า “ความคิดที่เกิดจากการตอบสนองทางชีววิถีขององค์กายของสิ่งที่มีชีวิตต่อสิ่งทั้งหลาย ความเชื่อและทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งตั้งเป็นสมมุติฐานขึ้นมา นั้นต้องนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเพียงข้อเท็จจริงที่คิดเอาเองอีกต่อไป แต่ต้องทำได้จริง ๆ ”

ผู้ก่อตั้งกลุ่มลัทธิปรัชญาปฏิบัตินิยมคือ ชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ส (Charles Sanders Peirce : 1839-1914) นักปรัชญาอเมริกันผู้มีอาชีพเป็นครู ความคิดของท่านตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า “ สังกัป หรือความคิดรวบยอด (concept) ต้องชัดเจน ไม่ใช่เป็นเพียงภาพในจินตนาการ (ภาพที่คิดเอาเอง - ผู้เขียน) ต้องนำไปปฏิบัติได้ ความเชื่อและความคิดที่ปฏิบัติไม่ได้ไร้ความหมาย “

G.S Peirce

วิลเลียม เจมส์ (William James : 1842-1910) นักจิตวิทยาอเมริกันเป็นอีกท่านหนึ่งซึ่งมีความคิดและความเชื่อสอดคล้องกับเพียร์ส ท่านจึงใช้วิธีการทดสอบประสบการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของคนและสัตว์ด้วยการทดลองหลายประการ จากความคิดด้านปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ ทำให้มองเห็นอย่างชัดเจนว่าทฤษฎีการเรียนรู้ของท่านมีเหตุผลแจ่มชัดและโยงใยความคิดไปสู่หลักปรัชญาของ เรอเน เดสคาร์ตส์ (Rene Descartes) และ ลัทธิประจักษ์นิยมของนักปรัชญาชาวอังกฤษอย่าง เดวิด ฮูม (David Hume) และ จอห์น สจวต มิลล์ (John Stuart Mill) ด้วย

William James

ผลงานของนักปฏิบัตินิยมผู้ยิ่งใหญ่ จอห์น ดูย (John Dewey : 1859-1912) นักปรัชญาและบิดาแห่งการศึกษาแบบพิพัฒนาการ (Progressive education) ชาวอเมริกัน ผู้ตั้งวลีที่ว่า “Learning by doing - การเรียนรู้ด้วยการกระทำ” ทำให้ปรัชญาการศึกษาสาขาปฏิบัตินิยมชัดเจนขึ้นและแพร่กระจายไปสู่หลาย ๆ ประเทศรวมทั้งประเทศไทย แม้ว่าในวงการศึกษาไทยนั้นปรัชญาการศึกษาสาขา

นี้ไม่ประสบผลสำเร็จมากนักก็ตาม ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะธรรมชาติของปรัชญาลัทธินี้สวนกระแสความเป็นจริงของวิธีสอนและการประพฤติปฏิบัติของครูบาอาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาทั้งหลายในวงการศึกษาไทยอยู่ค่อนข้างมาก การบริหารจัดการศึกษาไทยยังเป็น “สามัญสำนึก” อยู่มาก และการสอนยังยึดครูเป็นศูนย์กลางอย่างเหนียวแน่นเป็นส่วนใหญ่

John Dewey

ถ้าต้องการรายละเอียดมากกว่านี้ ขอแนะนำให้อ่านเรื่อง “ปฏิบัตินิยม” ในบทที่ 3 ปรัชญาทั่วไป ที่เป็นแม่บทของปรัชญาการศึกษา และบทที่ 4 ปรัชญาการศึกษาสาขาต่างๆ ในหนังสือ **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา** สำนักพิมพ์ พัฒนาศึกษา พ.ศ.2544

ปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนา

ผู้เขียนได้กล่าวไว้ตอนต้นแล้วว่า พระพุทธองค์ได้ใช้หลักปฏิบัตินิยมในการสั่งสอนธรรมะโดยพระองค์เองเป็นบรมครูมาตั้งแต่เมื่อยังทรงเดินสายสอนประชาชนอยู่ ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน

นั่นคือลัทธิปฏิบัตินิยมที่เริ่มปรากฏขึ้นในวงการพระพุทธศาสนาซึ่งมีมาเป็นเวลานานมากแล้ว

ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “ธรรมะคือระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ของคน ทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ”

ผู้เขียนได้เขียนไว้แล้วในเรื่อง “พุทธศาสนา” (สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 31 เดือน มกราคม 2547) ว่า “...**พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ผู้นับถือศรัทธาต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมะด้วยตนเอง ...**” นอกจากศาสนาพุทธจะเป็นศาสนาที่สมเหตุสมผลเป็นวิทยาศาสตร์แล้ว ยังเป็นศาสนาที่สอดคล้องกับลัทธิปฏิบัตินิยมซึ่งถือกำเนิดมาภายหลังอีกด้วย พุทธศาสนิกแท้หากต้องการความสุข (ทั้ง สุขกายและสุขใจ) ก็ต้องลงมือปฏิบัติภารกิจประจำวันตามหลักพุทธธรรมทุกประการด้วยตนเอง เพื่อให้ปราศจากความทุกข์ จากคำสอนของพระพุทธองค์ที่ว่า “สัพพปาปัสสะ อกรรมัง กุสลัสสูปสัมปทา สจิตตปริโยทปนัง เอตัง พุทธาน สาสนัง ” ซึ่งแปลเป็นภาษาง่าย ๆ ว่า “ไม่ทำความชั่วทุกชนิด ทำแต่ความดี ทำใจให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า” ถ้าใครปฏิบัติได้ครบทั้งสามประการนี้ ผู้นั้นมีความสุขแน่นอน

ปัญหา ก็คือ คนแต่ละคนให้นิยาม “ความสุข” แตกต่างกัน ความสุขในความคิดของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกันไปตามตณหาและอุปาทานของตน และความสุขที่ว่านั้นเป็นความสุขแท้หรือความสุขเทียม ท่านจะต้องตีความหมายของ “ความสุข” ให้ชัดเจนเสียก่อน อนึ่ง ท่านดำเนินชีวิตตามครรลอง “ปรัชญาตะวันออก” (พุทธปรัชญา) หรือ “ปรัชญาตะวันตก”

ถ้าท่านต้องการความสุข แต่ **ไม่ได้ปฏิบัติอะไรเลยเพื่อให้ได้มาซึ่งความสุข แล้วท่านจะพบกับความสุขได้อย่างไร** หากท่านเพียงแต่ให้พระ

สวดมนต์ (ไม่ได้หมายความว่าไม่ต้องไหว้พระสวดมนต์ ทุกคนต้องไหว้พระสวดมนต์ด้วยเพราะเป็นการทำใจให้เป็นสุข ขณะเดียวกันต้องปฏิบัติด้วยเพื่อสุขภาพ และนำความสุขมาสู่สังคม) สวดอ้อนวอน หรือสวดขอพรให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้พระเป็นเจ้า ให้พระศาสดา ให้พระรัตนตรัย บันดาลให้ท่านได้รับความสุข ละก็ต่อให้สวดกันทั้งวันทั้งคืนท่านคงจะไม่มีทางได้รับความสุขอะไรเลย ไม่มีใครช่วยท่านได้ถ้าท่านไม่ช่วยตัวท่านเองเสียก่อน พุทธศาสนาสอนไว้ว่า **อัตตาหิ อัตโน นาโถ : ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งของตน** พุทธศาสนาสอนให้ท่านต้องปฏิบัติเอง

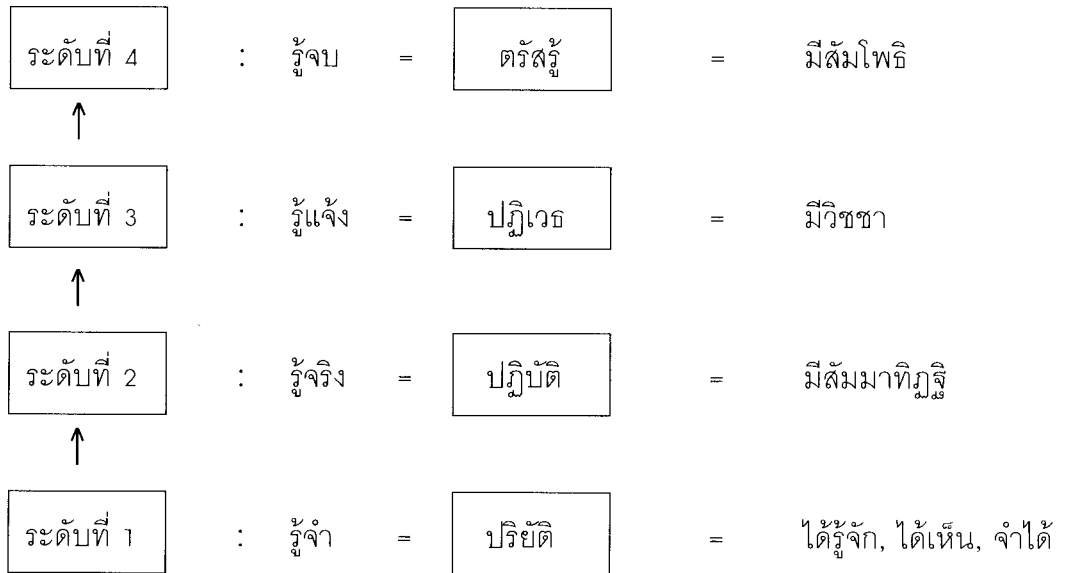
รองศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ฤ รังษี เขียนไว้ในหนังสือ **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก** ที่ให้เห็นปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนาตอนหนึ่งว่า “...จุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาก็คือ การหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงและตลอดไป แต่การเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์สิ้นเชิงจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อได้ทำลายกิเลสอันเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไปโดยเด็ดขาดแล้วเท่านั้น การที่บุคคลจะสามารถทำลายกิเลสให้หมดไปได้ เขาจำเป็นต้องรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงด้วย การรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง

ตามความเป็นจริงก็คือการรู้แจ้งตามไตรลักษณ์นั่นเอง พุทธปรัชญากำหนด **วิธีปฏิบัติ** เพื่อการเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ไว้ในลักษณะบันได 3 ขั้นที่อาจจะเรียกว่า อนุปปพปฏิบัติ คือ **การปฏิบัติที่ต้องดำเนินไปตามลำดับ ได้แก่ การปฏิบัติระดับศีล การปฏิบัติระดับสมาธิ และ การปฏิบัติระดับปัญญา---**”

การสอนธรรมะในวงการพุทธศาสนาไทย

ก่อนอื่นเราต้องยอมรับความจริงว่า การสอนธรรมะในสังคมไทยนั้นยังมีข้อแตกต่างแปลกแยกกันอยู่มากทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรู้ทั้งของผู้สอนและผู้รับการสอน สภาวะความต้องการของแต่ละสังคมและเหตุการณ์ต่างๆ ประกอบด้วย อย่างไรก็ตามถ้าในแง่จุดมุ่งหมายหลักหรืออุดมการณ์ก็สามารถพูดได้ว่า การสอนธรรมะในวงการพุทธศาสนาไทยนั้นนอกจากมุ่งให้ถึงหัวใจของพระพุทธศาสนาทั้งสามประการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกทุกคนมีศีล สมาธิ ปัญญา และดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ดังนั้น**ในการสอนที่จะให้ประสพผลดังกล่าวนี้จึงต้องการการปฏิบัติจริง**

ในเรื่องเกี่ยวกับการเรียนรู้เรื่องธรรมะ พุทธศาสนาจัดระดับการเรียนรู้ไว้เป็น 4 ระดับดังนี้

ในทางพุทธศาสนานั้นถือว่า การเรียนรู้ของบุคคลแม้จะรู้สึกเท่าใดก็ตามหากปฏิบัติไม่ได้ (ไม่กระทำ) จะไม่มีประโยชน์อะไรเลย เช่น กำหนดว่า พุทธศาสนิกต้องมีศีลห้า ถ้าเพียงแต่รู้ว่าศีลห้าข้อมีอะไรบ้างแต่ไม่ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติ (สิกขาบท) ของศีลห้า ถึงจะสวดมนต์รับศีลทุกวันก็แสดงว่าไม่ได้ประกอบกุศลกรรม ดังนี้แล้วชีวิตก็จะไม่ประสบความสำเร็จ

ในระดับปุถุชน (ระดับชาวบ้าน) การทำบุญทุกครั้งจะมีการอาราธนาศีล (ขอศีล) ว่า

มยัง ภันเต ติสระณน สห ปัญฺจ สีลานิ ยาจาม (แปลว่า ข้าพเจ้าขอศีลห้า พร้อมทั้งไตรสรณะ)

พระจะบอกว่า ปาณาติปาตา เวรมณีสิกขาปทัง สมာทิยามิ และให้ผู้รับศีลว่าตาม ปาณาติปาตา เวรมณีสิกขาปทัง สมาทิยามิ (แปลว่า ข้าพเจ้าขอถือข้อปฏิบัติในการฝึกตนที่จะงดเว้นในการทำลายชีวิต)

จะเห็นว่า ในศีลทั้งห้าข้อจะเป็นอย่างนี้

นั่นคือ ชาวบ้าน **ขอศีล**

พระให้ **ข้อปฏิบัติ** ชาวบ้านรับไปปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติแล้วก็เกิดเป็นศีล ถ้าหากคนได้รับไปแล้วแต่ไม่ปฏิบัติก็ไม่เป็นศีล

ศาสตราจารย์ แสง จันทร์งาม อธิบายว่า คำ **รู้จบ** หมายถึง **รู้หมดสิ้นจนเกิดสัมโพธิ** (การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า) ท่านยังได้เขียนไว้ในหนังสือธรรมहरษา ใช้นามปากกา “ธรรมโฆษ” ตอนหนึ่งว่า “อยากให้อุบัติ จงทำดีให้อุบัติ” เป็นการย้ำเตือนเรื่อง ปฏิบัตินิยม ซึ่งมีความหมายเดียวกันกับคำกลอนของกวีเอกสุนทรภู่ที่ว่า “นักพรตต้องประพฤติสมปากสอน” เหล่านี้ล้วนเป็นหลักการของปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ในวันวิสาขบูชา พ.ศ. 2548 หลาย ๆ ฝ่ายพยายามรณรงค์ให้คนไทยทุกคน **ทำดีไม่มีเดี๋ยว** นับเป็นเรื่องที่ดีเพราะ **เป็นการเริ่มต้นให้คิดที่จะทำดี ไม่มีเดี๋ยวคือลงมือปฏิบัติทันที** แม้เพียงแต่คิดที่จะทำดีก็ดีมากแล้ว แต่ถ้าคิดแล้วทำทันทีก็จะดี

ยิ่งขึ้นไปอีก ผู้ใหญ่ทั้งหลายจึงต้องประพฤติปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างแก่เด็ก ๆ ที่จะโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการสอนธรรมะ

ขอตั้งข้อสังเกตว่าการสอนศาสนาของทุก ๆ ศาสนามีปัญหาแทบทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะมีบุคคลบางจำพวกที่เห็นแก่ตัว พยายามที่จะบิดเบือนคำสอนเพื่อเบียดเบียนศาสนาอื่นหรือแม้กระทั่งเบียดเบียนศาสนาของตนเองอยู่ตลอดเวลา ในการสอนธรรมะของพุทธศาสนาก็มีปัญหาเช่นกัน หวังว่าพุทธศาสนิกผู้ใฝ่รู้ทั้งหลายจะได้ช่วยกันปรับปรุงแก้ไขให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาปฏิบัตินิยมที่แท้จริง ทั้งการ

สอนโดยตรงและการสอนโดยอ้อม และนำหลักธรรมะมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันจริงทันที ไม่ฝัดวันประกันพรุ่ง

ท่านพุทธทาสภิกขุเคยให้คำเตือนไว้ว่า “คนเราเอาแต่ไหว้ ครั้นบอกให้ประพฤติธรรมมือกำหู” หมายความว่า การเป็นพุทธศาสนิกชนไม่ใช่เพียงแค่ไหว้พระสวดมนต์เท่านั้นเพราะนั่นเป็นเพียงพิธีกรรม แต่ต้องประพฤติปฏิบัติในข้อธรรมะด้วย คำว่า **มือกำหู** หมายถึง เอามือปิดหูไม่ยอมฟัง นั่นคือไม่ประพฤติธรรม เอาแต่ไหว้ลูกเดียว ไม่มีประโยชน์อันใด ดังนั้นเมื่อเป็นพุทธศาสนิกต้องเป็นนักปฏิบัตินิยมด้วยจึงจะเป็นพุทธศาสนิกที่สมบูรณ์

วรวิทย์ วตินสรากร

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **ศัพท์บัญญัติการศึกษา**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2544.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **สู่การศึกษาแนวพุทธ**, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2548.
- พุทธทาสภิกขุ. **อสังขัตติยธรรมสาร**. พิมพ์ครั้งที่ 8, ม.ป.พ., 2539.
- วรวิทย์ วตินสงครกร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา, 2544.
- _____. "พุทธศาสนา," **สารานุกรมศึกษาศาสตร์**. ฉบับที่ 31 เดือนมกราคม, 2547.
- _____. "โรงเรียนวิถีสู่พุทธ," **สารานุกรมศึกษาศาสตร์**. ฉบับที่ 32 เดือนเมษายน, 2547.
- สุนทร ณ รัชชี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- แสง จันทรงาม. **ธรรมทรรษา**. กรุงเทพฯ : บริษัทพัฒนาเพื่อชีวิตและสังคม จำกัด, 2547.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พุทธวจนะในธรรมบท**. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2531.
- Huxley, Julian, Sir and Others. **Growth and Ideas : Knowledge , Thought and Imagination**
New York : Doubleday & Co. Inc., 1965.
- Hornby, A.S and Others. **The Advanced Learner's Dictionary of Current English**. London :
Oxford University Press, 1958.